

De broedvogels van Atlasblok 39-31 tussen 1975 en 2013:
van leeuwerikjubel naar ganzengegak

door Jouke Altenburg en Theo Boudewijn

Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert van 1 december 2012 t/m de zomer van 2015 een integrale, landelijke vogeltelling van de Nederlandse winter- en broedvogels: het Atlasproject. Daar doet de NVWC uiteraard ook aan mee. In dit artikel beschrijven we de eerste resultaten van het broedseizoen 2013 voor Atlasblok 39-31. Voor een vergelijking van de resultaten met die van eerdere atlasprojecten kunnen we terugvallen op een nauwgezet verslag van oud-voorzitter Chris Kalden (Kalden 1976) en de website www.vogelatlas.nl.

1. Inleiding

In 1975 startte de kersverse Natuur- en Vogelwacht Culemborg e.o. met het eerste landelijke Atlasproject van Sovon. De 21 NVWC-tellers onderzochten in één kalenderjaar maar liefst vier atlasblokken. Maar ja, andere vogelmeetnetten zoals het BroedvogelMonitoringProject (BMP) waren er nog niet en ook de Vlinderstichting moest het levenslicht nog zien.

Op 1 december 2012 ging het vierde landelijke atlasproject van start. In het broedseizoen 2013 inventariseerden acht NVWC'ers atlasblok 39-31. Voor de telmethode verwijzen we naar www.vogelatlas.nl. Omdat de essentie van de telmethode gelijk is gebleven kunnen de resultaten goed vergeleken worden met die van de vorige drie atlasprojecten, waarvan de broedvogelresultaten door Sovon zijn gepubliceerd in de atlassen van respectievelijk 1979, 1987 en 2002 (Teixeira 1979, Sovon 1987, Sovon 2002). Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat in 1987 alleen de maandelijkse aanwezigheid van soorten is vastgesteld en geen populatieschattingen zijn gemaakt.

<invoegen scans kaart werkgebied 1975 en 2013>

Beschrijving onderzoeksgebied

Chris Kalden omschreef Atlasblok 39-31 als volgt (het) "herbergt de meeste lage polders in de komgrondgebieden (Vretstrooi, Lage Veld, Beesdse Lage Veld, Avontuur en Lage Prijs). Hier vinden we veel grienden, populierenbossen en eendenkooien. De ondergrond bestaat voor het grootste deel uit klei op veen (Kalden 1976).

Sinds 1975 hebben in het blok vier grote ruimtelijke veranderingen plaatsgevonden. Het bedrijventerrein is naar het westen uitgebreid. Aan de noordrand van het atlasblok zijn de woonwijken Goilberdingen en Parijsch gebouwd. Verder is het terrein van de Organisatie voor de Binnenvisserij (OVV) enkele jaren geleden buiten gebruik gesteld. De voormalige viskweekvijvers liggen grotendeels droog. Ze vormen (tijdelijk) een rustig gebied met veel riet en ruigte. Enkele grienden zijn omgezet in snijgriend, geroid en/of kennen een overgangsbeheer naar blauwgrasland. Tot slot is de ruilverkaveling doorgevoerd. Het aantal boerenbedrijven nam af, de percelen werden vergroot en gedraineerd. De weilanden worden frequent gescheurd en met hoogproductieve grasrassen ingezaaid. Door de verbeterde afwatering zijn de weilanden in het voorjaar eerder berijdbaar geworden en kan er eerder en vaker worden gemaaid. De laatste jaren neemt de beweidingsgraad af (koeien jaarrond op stal) en wordt hooiwinning her en der vervangen door silage (dagelijks vers gemaaid gras). Tot slot deed ook maïsteelt zijn intrede in de West-Betuwe.

Inventarisatie-inspanning

In totaal werden in 2013 22 kilometerhokbezoeken van 55 minuten en 17 punttellingen van (2x) 5 minuten uitgevoerd. Daarnaast werden 23 aanvullende bezoeken gebracht. Deze inspanning voldoet ruimschoots aan de norm voor een goed onderzocht atlasblok.

2. Resultaten

Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal waargenomen broedvogelsoorten in drie verschillende inventarisatieperioden. Her aantal soorten is geleidelijk toegenomen. In totaal zijn 107 soorten als broedvogel waargenomen; 60 soorten waren in alle perioden aanwezig. In tabel 2 wordt een overzicht per soort gegeven. Hierbij is 1987 buiten beschouwing gelaten, omdat er toen geen populatieschattingen per atlasblok zijn gemaakt.

Tabel 1: Soortenrijkdom van atlasblok 39-31

Onderzoeksjaar	Aantal aangetroffen soorten
1975	78
1998-2000	86
2013	91 (+1, want de blauwe reigerkolonie in het afgesloten deel van landgoed Mariënwaerd is niet geteld)
	# soorten aanwezig in alle drie de onderzoeksperiodes: 60
	Totaal aantal waargenomen soorten: 107

Tabel 2: Geschatte aantallen territoria per soort in atlasblok 39-31

#	Soort	aantalsklasse 2013	aantalsklasse 1998-2000	aantalsklasse 1976
1	Dodaars	A: 1-3	N: niet aanwezig	A: 1-3
2	Fuut	A: 1-3	C: 11-25	B: 4-10
3	Roerdomp	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	A: 1-3
4	Blauwe reiger	kolonie niet geteld	C: 11-25	P: aanwezig
5	Knobbelzwaan	A: 1-3	A: 1-3	A: 1-3
6	Kolgans	B: 4-10	A: 1-3	N: niet aanwezig
7	Grauwe Gans	E: 51-100	A: 1-3	N: niet aanwezig
8	Soepgans	A: 1-3	P: aanwezig	N: niet aanwezig
9	Grote Canadese Gans	D: 26-50	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
10	Nijlgans	D: 26-50	B: 4-10	N: niet aanwezig
11	Bergeend	A: 1-3	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
12	Krakeend	C: 11-25	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
13	Wilde Eend	P: aanwezig	P: aanwezig	F: 101-250
14	Wintertaling	N: niet aanwezig	B: 4-10	N: niet aanwezig
15	Zomertaling	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	A: 1-3
16	Slobeend	N: niet aanwezig	B: 4-10	C: 11-25
17	Soepeend	P: aanwezig	P: aanwezig	N: niet aanwezig
18	Kuifeend	C: 11-25	D: 26-100	N: niet aanwezig
19	Bruine Kiekendief	A: 1-3	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
20	Havik	A: 1-3	A: 1-3	N: niet aanwezig
21	Sperwer	B: 4-10	A: 1-3	N: niet aanwezig

#	Soort	aantalsklasse 2013	aantalsklasse 1998-2000	aantalsklasse 1976
22	Buizerd	C: 11-25	C: 11-25	N: niet aanwezig
23	Torenvalk	A: 1-3	B: 4-10	B: 4-10
24	Boomvalk	N: niet aanwezig	A: 1-3	N: niet aanwezig
25	Patrijs	B: 4-10	A: 1-3	C: 11-25
26	Kwartel (b)	N: niet aanwezig	A: 1-3	N: niet aanwezig
27	Fazant	C: 11-25	P: aanwezig	F: 101-250
28	Waterral	N: niet aanwezig	A: 1-3	A: 1-3
29	Waterhoen	C: 11-25	P: aanwezig	D: 26-50
30	Meerkoet	P: aanwezig	P: aanwezig	E: 51-100
31	Scholekster	C: 11-25	P: aanwezig	B: 4-10
32	Kleine Plevier	A: 1-3	N: niet aanwezig	A: 1-3
33	Oeverloper (b)	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	A: 1-3
34	Watersnip	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	C: 11-25
35	Kievit	P: aanwezig	P: aanwezig	F: 101-250
36	Grutto	B: 4-10	D: 26-100	F: 101-250
37	Tureluur	B: 4-10	B: 4-10	B: 4-10
38	Visdief	B: 4-10	A: 1-3	N: niet aanwezig
39	Stadsduif	P: aanwezig	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
40	Holenduif	C: 11-25	P: aanwezig	B: 4-10
41	Houtduif	P: aanwezig	P: aanwezig	F: 101-250
42	Turkse Tortel	P: aanwezig	P: aanwezig	N: niet aanwezig
43	Tortelduif	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	A: 1-3
44	Koekoek	A: 1-3	P: aanwezig	C: 11-25
45	Kerkuil	A: 1-3	A: 1-3	N: niet aanwezig
46	Steenuil	A: 1-3	A: 1-3	B: 4-10
47	Bosuil	B: 4-10	B: 4-10	A: 1-3
48	Ransuil	A: 1-3	A: 1-3	B: 4-10
49	Velduil (a)	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	mogelijk
50	Gierzwaluw	N: niet aanwezig	P: aanwezig	B: 4-10
51	Groene Specht	A: 1-3	A: 1-3	N: niet aanwezig
52	Grote Bonte Specht	C: 11-25	P: aanwezig	B: 4-10
53	Kleine Bonte Specht	A: 1-3	A: 1-3	N: niet aanwezig
54	Veldleeuwerik	N: niet aanwezig	P: aanwezig	E: 51-100
55	Boerenzwaluw	P: aanwezig	P: aanwezig	E: 51-100
56	Huiszwaluw	B: 4-10	B: 4-10	D: 26-50
57	Oeverzwaluw	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	F: 101-250
58	Boompieper	B: 4-10	N: niet aanwezig	C: 11-25
59	Graspieper	A: 1-3	P: aanwezig	E: 51-100
60	Gele Kwikstaart	A: 1-3	P: aanwezig	N: niet aanwezig
61	Witte Kwikstaart	C: 11-25	P: aanwezig	C: 11-25
62	Winterkoning	P: aanwezig	P: aanwezig	F: 101-250
63	Heggenmus	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50

#	Soort	aantalsklasse 2013	aantalsklasse 1998-2000	aantalsklasse 1976
64	Roodborst	P: aanwezig	P: aanwezig	B: 4-10
65	Nachtegaal	A: 1-3	A: 1-3	N: niet aanwezig
66	Blauwborst	A: 1-3	B: 4-10	N: niet aanwezig
67	Zwarte Roodstaart	C: 11-25	P: aanwezig	N: niet aanwezig
68	Gekraagde Roodstaart	N: niet aanwezig	B: 4-10	C: 11-25
69	Paapje	A: 1-3	N: niet aanwezig	A: 1-3
70	Roodborsttapuit	B: 4-10	N: niet aanwezig	A: 1-3
71	Merel	P: aanwezig	P: aanwezig	E: 51-100
72	Zanglijster	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50
73	Grote Lijster	B: 4-10	P: aanwezig	A: 1-3
74	Sprinkhaanzanger	B: 4-10	B: 4-10	A: 1-3
75	Rietzanger	B: 4-10	A: 1-3	A: 1-3
76	Bosrietzanger	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50
77	Kleine Karekiet	P: aanwezig	P: aanwezig	A: 1-3
78	Grote karekiet	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig	A: 1-3
79	Spotvogel	B: 4-10	P: aanwezig	C: 11-25
80	Braamsluiper	B: 4-10	P: aanwezig	B: 4-10
81	Grasmus	P: aanwezig	P: aanwezig	C: 11-25
82	Tuinfluitier	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50
83	Zwartkop	P: aanwezig	P: aanwezig	C: 11-25
84	Tjiftjaf	P: aanwezig	P: aanwezig	E: 51-100
85	Fitis	P: aanwezig	P: aanwezig	F: 101-250
86	Grauwe Vliegenvanger	B: 4-10	P: aanwezig	B: 4-10
87	Staartmees	B: 4-10	P: aanwezig	A: 1-3
88	Matkop	B: 4-10	P: aanwezig	D: 26-50
89	Pimpelmees	P: aanwezig	P: aanwezig	C: 11-25
90	Koolmees	P: aanwezig	P: aanwezig	C: 11-25
91	Boomklever	A: 1-3	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
92	Boomkruiper	P: aanwezig	P: aanwezig	B: 4-10
93	Wielewaal	B: 4-10	C: 11-25	B: 4-10
94	Gaai	B: 4-10	P: aanwezig	B: 4-10
95	Ekster	C: 11-25	P: aanwezig	C: 11-25
96	Kauw	P: aanwezig	P: aanwezig	C: 11-25
97	Roek	D: 26-50	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
98	Zwarte Kraai	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50
99	Spreeuw	P: aanwezig	P: aanwezig	H: 501-1000
100	Huismus	P: aanwezig	P: aanwezig	G: 251-500
101	Ringmus	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50
102	Vink	P: aanwezig	P: aanwezig	A: 1-3
103	Groenling	P: aanwezig	P: aanwezig	C: 11-25
104	Putter	C: 11-25	D: 26-100	B: 4-10
105	Kneu	A: 1-3	P: aanwezig	C: 11-25

#	Soort	aantalsklasse 2013	aantalsklasse 1998-2000	aantalsklasse 1976
106	Appelvink	A: 1-3	N: niet aanwezig	N: niet aanwezig
107	Rietgors	P: aanwezig	P: aanwezig	D: 26-50
		(a)	niet vermeld in verslag Kalden 1976, wel in atlasdatabestand	
		(b)	wel vermeld in verslag Kalden 1976, niet in atlasdatabestand	

N.B. In het verslag van Chris Kalden (1976) staan absolute aantallen territoria per soort vermeld. Deze zijn omgezet naar de klasse-indeling die voor het lopende atlasproject is opgesteld.

N.B 2. De aantalsklasse-indeling van 2013 resp. 1998-2000 is niet volledig identiek. De klassen 26-100 en 101 – 1000 zijn namelijk voor het lopende atlasproject verder gedifferentieerd.

3. Vergelijking tussen de broedvogelstand in 1975 en 2013 voor atlasblok 39-31

In de onderstaande bespreking beperken we ons tot een aantal soorten waarvan in beide onderzoeksperiodes een betrouwbare aantalschatting gemaakt kon worden. De aantallen van algemeen voorkomende soorten (daarvan is in 2013 alleen de presentie genoteerd) worden t.z.t. door Sovon berekend op grond van trefkans per habitat, die wordt gedestilleerd uit de tijdgebonden kilometerhok- en punttellingen.

Weidevogels

Het aantal scholeksterparen nam toe tussen 1975 (4-10) en 2013 (11-25). Dit is opmerkelijk, want deze toename gaat tegen de sterk afnemende landelijke trend in (Koffijberg 2013). De scholeksters broeden vooral op maïsland. De oppervlakte maïsland rond Culemborg is de laatste jaren toegenomen. De grutto daalde in 38 jaren van ca. 116 (sic!) naar 4-10 paren. Tureluur bleef, opmerkelijk genoeg, constant met 4 – 10 paren. ‘Kritische’ weidevogelsoorten als watersnip (11-25 paren), slobeend (11-25 paren) en zomertaling (1-3 paren) verdwenen volledig na 1975. Krakeend en kuifeend verschenen en zijn elk nu goed voor 11-25 paren. De krakeend prefereert zeer voedselrijke wateren. De soort broedt in agrarisch gebied vooral in de wat ruigere terreindelen en heeft daar minder te lijden van vee of maaien (Sovon 2002). De kuifeend profiteert in waterrijk agrarisch gebied van regelmatig geschoonde en uitgediepte sloten (Sovon 2002).

De veldleeuwerik, ooit de algemeenste broedvogel van Nederland, was in 1975 goed voor ca. 95 broedparen! Daar bleef niet één paar van over in 2013. Naast het gegeven dat in het ruilverkavelde landschap de combinatie van openheid, een middelhoge vegetatie om een nest te verbergen en open of zeer korte vegetatie met voldoende voedsel (ongewervelden) nauwelijks meer voorkomt, is het maaieregime van 4 – 5 snedes per jaar een probleem voor de veldleeuwerik (Bos *et al.* 2010). De tijd tussen twee maai beurten, inclusief drogen & ophalen en bemesting, bedraagt gemiddeld 27-30 dagen. Een veldleeuwerik heeft echter minstens 31 dagen nodig om succesvol een nestje te produceren (Ottens *et al.* 2013). Het aantal graspiepers daalde van ca. 55 naar 1-3 paren. Deze achteruitgang is veel sterker dan de landelijke trend, die een afname van minder dan 5% per jaar indiceert (www.sovon.nl). De graspiepertrendkaart in Bos *et al.* (2010 p.78 fig. 5) bevestigt de sterke achteruitgang in onze regio.

Rietvogels

Het OVB terrein vormde de afgelopen vier decennia een prachtige moeras in atlasblok 39-31. Het was in 1975 zelfs goed voor de grote karekiet, een zeldzame vogelsoort van oud, overstaand riet. Dat vormde ook geschikt leefgebied voor roerdomp en waterral, die beiden in 2013 niet meer werden aangetroffen. De roerdomp is in 2013 wel foeragerend in het atlasblok gezien (mond. med. Kees de Raad), maar er zijn geen waarnemingen van territoriaal gedrag gedaan (het karakteristieke hoempen of de waarneming van een paar). Daarom staat in tabel 2 voor de roerdomp de klasse 'N: niet aanwezig'. De blauwborst wist her en der te profiteren van kleine stukjes riet en ruigte in Parijsch-Zuid, het bedrijventerrein Paveijen en op landgoed Mariënwaerd.

Ganzen

Er broedden in 2013 vijf ganzensoorten in het atlasblok en in 1975 niet één soort. De grauwe gans is als enige van deze vijf soorten met 100% zekerheid als 'wild' te beschouwen. In het atlasblok hebben zich de afgelopen dertien jaren zo'n 51-100 broedparen van deze soort gevestigd. Nijlgans en grote canadese gans zijn vermoedelijk (nakomelingen van) ontsnapte/vrijgelaten watercollectievogels. Met 26-50 paren zijn beide soorten in flinke aantallen aanwezig. Soepganzen zijn (verwilderde) nakomelingen van 'boerderijganzen' die hybridiseren met andere ganzensoorten, meest grauwe gans. De aangetroffen kolgansparen (1-3) kunnen afstammen van collectievogels, maar ook 's winters aangeschoten wilde vogels betreffen, die in Nederland zijn gebleven en vervolgens tot broeden zijn overgegaan.

Pioniervogels

Deze vogelsoorten hebben het vermogen snel in te spelen op veranderingen in het landschap. In Nederland zijn die vaak door de mens veroorzaakt. Neem de bouw van gebouwen met grote grinddaken, zoals bedrijfsgebouwen, zeker wanneer ze in de buurt van groenstroken of grasvelden liggen. De daken van het bedrijventerrein Paveijen bieden o.a. scholekster, visdief en zwarte roodstaart (grondpredatorvrij) broedhabitat. Deze soorten voeren hun jongen. Wanneer de jongen (enigermate) vliegvlug zijn kunnen ze het dak verlaten. Oeverzwaluwen broeden van origine in kleiige oevers met een steilkant, zoals afgekalfde rivieroever. De soort weet zandhopen die tijdens het bouwproces in opslag worden gezet snel te benutten. De soort kent dan ook een dynamisch voorkomen. De kleine plevier broedde op de kale opgebrachte grond in de wijk-in-aanbouw Parijsch-Zuid.

Vogels van kleinschalig cultuurlandschap zoals erven, hoogstamboomgaarden en grienden

De patrijs wist het sinds 1975 nog vol te houden door de rustige, ruige, kruidenrijke randen van het bedrijventerrein Paveijen en de nieuwbouwwijk Parijsch-zuid op te zoeken. De geschatte populatie in het atlasblok ging achteruit van 11-25 paren naar 4 – 10 paren. Landelijk is de Patrijs een van de snelst afnemende soorten van het agrarisch gebied: de Nederlandse populatie nam met 95% af in de afgelopen veertig jaren (Roodbergen 2013).

Het steenuiltje kwam nooit met grote aantallen in de komkleigebieden voor (Kalden 1976). Het aantal paren daalde van 11-25 naar 4-10. Het aantal grauwe vliegenvangerterritoria bleef opmerkelijk genoeg constant: 4-10. De gekraagde roodstaart daalde van 11-25 naar nul paren. Het aantal matkop-paren duikelde van 26-50 naar 4-10. Deze mezensoort leeft in gematigde en boreale klimaatzones. De matkop maakt een nestholte in bomen met een zachte kern, zoals wilgenhout. Naast de afname van geschikt broedhabitat (oude grienden) spelen mogelijk ook de structureel veranderende weersomstandigheden voor deze soort een rol. De afname treft namelijk alle Europese laaglandpopulaties. Volgens gegevens van de European Bird Census Council zou de

matkoppopulatie tussen 1980-2010 in Europa met 69% verminderd zijn, zelfs met 54% tussen 1990-2010 (www.ebcc.info). De modellen die gebruikt werden voor de klimaatatlas (Huntley *et al.* 2007) voorspellen een belangrijke noordwaartse verschuiving van de soort. Mogelijk kan de matkop niet goed tegen droge, warme periodes in het broedseizoen, is het voedselaanbod gewijzigd of bederven de voedselvoorraden door de zachtere, natte winters (www.natuurpunt.be).

Het aantal spotvogelparen daalde tussen 1975 en 2013 van 11-25 naar 4-10 paren. Het aantal kneuparen daalde van 11-25 naar 1-3. De landelijke trend tussen 2003-2012 van deze soort is echter positief. Alle in deze alinea besproken soorten staan op de Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels (van Beusekom *et al.* 2005).

Roofvogels

Bij de ruilverkaveling begin jaren '80 zijn veel bomen aangeplant langs de wegen in het buitengebied en op landbouwkundig slechte percelen. Vaak waren het snel groeiende soorten zoals populier en es. Onder meer de buizerd profiteerde van de snelle boom- en bosontwikkeling, vooral in de periode van 1975 tot 1998/2000. Daarna bleef de broedpopulatie constant op 11-25 territoria. De sperwer vestigde zich ook tussen 1975 en 1998/2000 (1-3 paren), maar nam daarna nog licht toe naar 4 – 10 paren. De torenvalk is nog in atlasblok 39-31 aanwezig, maar het aantal broedparen daalde van 4-10 naar 1-3. Het paar in de NVWC-nestkast bij Kees en Ria de Raad aan de zandput Rietveldse weg bracht in 2013 vijf jongen groot (mond. med. Kees de Raad). Gezien de afstand van ca. 2 km is het mogelijk dat er nog een ander paar broedt in de buurt van bedrijventerrein Pavijen. Daar werd een mannetje regelmatig jagend aangetroffen op de ruigteterreinen, o.a. naast garage Visscher. Een nest is echter niet gevonden. De vestiging van de bruine kiekendief in het atlasblok is opmerkelijk. De soort zit in de Betuwe aan de oostrand van zijn verspreidingsgebied in Nederland en komt hier sowieso in lage dichtheden voor (van Bruggen *et al.* 2010).

Bosvogels

Het bomenbestand in het atlasblok werd sinds 1975 omvangrijker en ouder, waardoor veel bosvogelsoorten constant bleven dan wel toenamen. De grote bonte specht profiteerde (toename van 4-10 naar 11-25 paren), in beperkte mate gevolgd door groene en kleine bonte specht (van nul naar 1-3 paren). Spechten zijn goede wegbereiders voor de vestiging van andere holenbroeders zoals koolmezen en spreeuwen, maar ook van vleermuizen. Spechten hakken immers ieder jaar een nieuwe nestholte uit. De wiewaai handhaafde zich met 4 – 10 paren, vooral in de oude populierenbossen van de zandput Rietveldse weg, nabij de Holderweg en tussen de Zeedijk en de Dwarssteeg. Deze bossen naderen nu hun kaprijpe leeftijd. Uit de Flevopolder is bekend dat (grootschalige) populierenkap kan leiden tot decimering van een regionale wiewaai populatie (Sovon 2002). De appelvink vestigt zich de laatste jaren in oude populierenbossen in de regio, zo ook aan de zandput Rietveldse weg. Ook de boomklever heeft zich weten te vestigen op twee locaties. Deze soort heeft zich de afgelopen 40 jaren vanuit de brongebieden Utrechtse Heuvelrug, Veluwe en Achterhoek uitgebreid in zuidelijke én noordelijke richting (Sovon 2002).

4. Discussie

De toename van 78 naar 91 broedvogelsoorten voor atlasblok 39-31 tussen 1975 en 2013 is goed nieuws, zou je zeggen. Meer biodiversiteit! In atlasblok 39-31 valt echter een aantal landelijke trends te herkennen, die onder één noemer kunnen worden samengevat: de vogelbevolking van (agrarisch) Nederland wordt steeds soortenrijker maar ook uniformer. Door de toenemende verstedelijking (met

de bijbehorende vergroening), de toenemende versnippering door urbanisatie en wegenbouw, stikstofdepositie o.a. door het verkeer en de voortgaande modernisering van de landbouw kregen de soortenrijke en relatief algemeen voorkomende broedvogelgemeenschappen van bos en struweel een grote impuls. Tegelijkertijd kwamen de relatief soortenarme vogelgemeenschappen van weidevogels, rietvogels en heidevogels door deze ontwikkelingen onder grote druk te staan. Juist deze vogelgemeenschappen zijn in internationale context bijzonder (van Turnhout 2011).

In atlasblok 39-31 zien we dat vooral aan de sterke afname dan wel het verdwijnen van 'kritische' weidevogels zoals watersnip, grutto, zomertaling, graspieper en veldleeuwerik. Grutto en graspieper zijn nog in kleine aantallen in het atlasblok aanwezig. Maar in gangbaar gebruikt boerenland is het broedsucces van grutto's onvoldoende – ook met nestbescherming – om de populatie op peil te houden (Sovon 2002). Alleen een rigoureuze wijziging van het nu omgekeerde peilbeheer ('s winters laag, 's zomers hoog), herstel van grote terreindelen met kruidenrijk grasland en daar een laat maaieregime uitvoeren (na 15 juni) zou de voorwaarden kunnen scheppen voor herstel van de weidevogelpopulatie (o.a. van Turnhout 2011). Dit is echter niet realistisch.

Ook de vogels van kleinschalig cultuurlandschap kregen flinke tikken: kneu en matkop naderen de nulgrens; gekraagde roodstaart en zomertortel zijn al verdwenen. Voor de patrijs zal het volbouwen van de wijk Parijsch-zuid en bedrijventerrein Paveijen waarschijnlijk het einde van de populatie in dit deel van het werkgebied inhouden. De patrijzen houden zich vooral in de kruidenrijke randen van deze terreinen op en nauwelijks meer in agrarisch gebied. Ook in de omliggende atlasblokken komen weinig patrijzen voor. Voor een levensvatbare patrijzenpopulatie is een minimum dichtheid van 5 – 10 exemplaren per km² nodig (Roodbergen 2013) en een minimale populatie-omvang van 20 reproducerende vrouwtjes (Bos *et al.* 2010).

De roofvogelstand kon sinds 1975 toenemen door een verbeterde bescherming (verbod op jacht) en het verbod op het gebruik van persistente gifstoffen zoals DDT. Vooral de buizerd heeft het als generalist goed gedaan: hij schakelt moeiteloos over van muis naar regenworm, naar aas, naar (zieke of jonge) vogel. De muizenspecialisten onder de roofvogels en uilen, respectievelijk de torenvalk en ransuil, hebben het moeilijk in atlasblok 39-31. Dat past in het landelijke beeld (Koffijberg 2013). Gezien de onzekere status van het OVB terrein verwachten we niet dat de vestiging van de bruine kiekendief in dit terrein duurzaam zal zijn.

Welke soorten profiteerden bovenal van alle veranderingen qua inrichting en beheer? Dat zijn de vegetariërs onder de vogels: de ganzen. Dit zijn liefhebbers van mals, eiwitrijk grasland, waar een modern boerenbedrijf op is gebaseerd. Deze vegetatie is ook in atlasblok 39-31 het hele jaar voorhanden, in de buurt van veilige sloten en weteningen om veilig op te slapen en jongen op groot te brengen. Wat wil een gans nog meer? Ook de inheemse ganzen zijn de laatste jaren van natuurbeschermingssucces tot maatschappelijk probleem verklaard. Ze doen echter niets anders dan de weidevogels, die in 1975 nog in grote aantallen atlasblok 39-31 bevolkten. Ze maken gebruik van de kwaliteiten van de leefomgeving, die de mens door inrichting en beheer voor hen creëerde. Alleen kan een boer in het groeiseizoen wel schade door het medegebruik van ganzen ondervinden, maar niet van soorten als grutto en watersnip.

Deze vogelontwikkelingen landelijk, meetbaar, objectief en onderbouwd over een lange tijdreeks zichtbaar maken is DE kracht van Atlasprojecten. Daar dragen we als Culemborgse vogelaars ons steentje aan bij.

Dankwoord

De broedvogelinventarisatie van atlasblok 39-31 in 2013 werd uitgevoerd door Annette van Berkel, Jurgen Geven, Kees Koopmans, Marcel Kok, Hans Kunstman en Ruud Post en de auteurs.

Margreet de Nie maakte de auteurs attent op het originele verslag van de broedvogelinventarisatie uit 1975 (Kalden 1976). Deze vondst uit het NVWC-archief vormde een belangrijke aanleiding voor het schrijven van dit artikel.

Bronvermelding

Van Beusekom R, P. Huijgen, F. Hustings, K. de Pater en J. Thissen (2005) Rode lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion BV, Baarn.

Bijlsma R. (2013) Dode winter, of hoe de vogels van de Veluwe akkers verdwenen. *Limosa* 86: 108-122.

Bos J.F.F.P., H. Sierdsema, H. Schekkerman & C.W.M. van Scharenburg (2010). Een Veldleeuwerik zingt niet voor niets! WOt-rapport 107. Wageningen UR, Wageningen.

van Bruggen J., A. van Kleunen, L. van den Bremer, C. Hallmann, H. Sierdsema, R. van der Hut & N. Beemster (2011). Jaar van de Bruine kiekendief 2010. Sovon-Informatierapport 2011/07. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Huntley B., R.E. Green, Y.C. Collingham & S.G. Willis (2007) A climatic atlas of European breeding birds. Durham University, RSPB & Lynx Ed., Barcelona.

Kalden C. (1976) Broedvogelinventarisatie Culemborg e.o. 1975. Rapport (16 p.). Natuur- en Vogelwacht Culemborg, Culemborg

Koffijberg K., R. Foppen & C. van Turnhout (2013) Vogelbalans 2013. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Louwe Kooijmans J. (2009). Stadsvogels, bouwen, beleven, beschermen. Tirion Uitgevers B.V., Baarn en Vogelbescherming Nederland, Zeist

Ottens H.J., M.W. Kuiper, C.W.M. van Scharenburg & B.J. Koks (2013). Akkerrandenbeheer niet de sleutel tot succes voor de veldleeuwerik in Oost-Groningen. *Limosa* 86: 140-152.

Roodbergen M. (2013). Het Jaar van de Patrijs: kennisupdate. Sovon-rapport 2013/12, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Teixeira R. (1979). Atlas van de Nederlandse broedvogels. Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten i.s.m. SOVON.

SOVON (1987). Atlas van de Nederlandse vogels. Arnhem.

Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002). Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2002. Nederlandse Fauna deel 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey, Nederland, Leiden.

van Turnhout (2011). Birding for science and conservation. Explaining temporal changes in breeding bird diversity in the Netherlands. Thesis, Radboud University, Nijmegen.

Websites:

www.ebcc.info

www.natuurpunt.be

www.sovon.nl

www.vogelatlas.nl